

УДК 347.1

Ірина Світлак,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства і
гуманітарних дисциплін
Вінницького навчально-наукового
інституту економіки
Тернопільського національного
економічного університету

ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Стаття присвячена дослідженню правової природи послуги як об'єкта цивільних прав. Приділено увагу з'ясуванню основних ознак послуги як об'єкта цивільних прав. Зроблено висновок, що послугою є діяльність, яка здійснюється одним учасником договірних відносин на замовлення іншого, спрямована на одержання корисного результату, не пов'язаного зі створенням матеріального блага.

Ключові слова: об'єкт правовідносин, послуга, дія, діяльність, благо.

Світлак І.

Услуга как объект гражданских прав

Статья посвящена исследованию правовой природы услуги как объекта гражданских прав. Уделено внимание выяснению основных признаков услуги как объекта гражданских прав. Сделан взвод о том, что услугой является деятельность, которая осуществляется одним участником договорных отношений по заказу другого, направленная на получение полезного результата, не связанного с созданием материального блага.

Ключевые слова: объект правоотношений, услуга, действие, деятельность, благо.

Svitlak I.

Service as an object of civil rights

The article is devoted to the research of the legal nature of the service as an object of civil rights. Attention is paid to clarifying the main features of the service as an object of civil rights. It is concluded that the service is an activity carried out by one party to the contract at the request of another, aimed at obtaining a useful result not related to the creation of material goods.

Keywords: object of legal relations, service, action, activity, good.

Постановка проблеми. Однією із галузей економіки, яка розвивається досить швидкими темпами, є сфера надання послуг, у якій щодня укладається значна кількість цивільно-правових договорів. Сфера послуг охоплює широке коло видів діяльності, спрямованих на задоволення особистих потреб населення і потреб виробництва, а також потреб суспільства в цілому: від торгівлі, транспорту та фінансування до страхування, посередництва і консультування [13, с. 108].

Водночас інститут послуг у національному праві не отримав однозначного та чіткого розуміння та тлумачення. Відсутність законодавчого визначення категорії «послуга» зумовлює неузгодженості у застосуванні правових норм, які регламентують порядок надання певних видів послуг. Немає єдиного підходу до розуміння сутності категорії «послуга» й у

доктрині цивільного права. Питання правового регулювання послуг було та залишається предметом дослідження багатьох вчених-правників.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці А. Г. Донець, С. С. Святошнюк, Д. Г. Степановича, В. Л. Скрипник, А. А. Телестакової, Н. В. Федорченко та ін.

Метою статті є дослідження поняття та ознак послуги як об'єкта цивільних прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи цивільні правовідносини важливу увагу необхідно приділити їх елементам, одним із яких є об'єкт. У науці цивільного права існують моністична та плюралістична теорії розуміння об'єкта правовідносин. Водночас Н.Ю. Голубєва з даного приводу зазначає, що довготривала наукова дискусія значною мірою втратила свою актуальність, оскільки питання про об'єкти цивільних прав отримало законодавче закріплення. ЦК України сприйняв теорію множинності об'єктів цивільних прав і закріпив як такі майнові й немайнові блага (ст. 177 ЦК України) [3, с. 316].

Відповідно до ст. 177 ЦК України послуга є одним із об'єктів цивільних прав. Водночас у цивільному законодавстві України відсутнє поняття «послуга», ст. 901 ЦК України містить визначення договору про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, надання послуги завжди передуює замовлення щодо її надання, а також вона споживається у процесі здійснення певної діяльності.

Визначення поняття послуги міститься також й в інших нормативно-правових актах. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» послуга визначається як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Закон України «Про туризм» визначає готельну послугу як дії (операції) підприємства з розміщення споживача шляхом надання номера (місця) для тимчасового проживання в готелі, а також інша діяльність, пов'язана з розміщенням та тимчасовим проживанням (ст. 1). Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова послуга - операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Як впливає із законодавчих положень послуга розглядається через діяльність (дію), яка спрямована на досягнення конкретного корисного результату (задоволення особистих потреб, проживання в готелі, отримання прибутку).

Враховуючи відсутність легального визначення поняття «послуга», у цивілістичній літературі є чимала кількість праць, присвячених з'ясуванню правової природи даної категорії. У навчальній літературі послуга визначається як дія чи діяльність, здійснювані на замовлення, що не мають матеріального результату [16, с. 56].

Як зазначає І.Б. Утехін послуга має не уречевлений характер на відміну від речей та результатів робіт, що не виключає питання її якості. ... Послуга,

як і решта об'єктів цивільних прав, має корисний характер (цінність), що визначає її ціну на ринку. При цьому якість у ринкових відносинах є одним із найважливіших чинників, що дають змогу обирати споживачем для себе краще [14, с. 57].

В.В. Резнікова існуючі концепції щодо розуміння сутності категорії «послуга» зводить до наступного переліку:

- 1) визначення сутності послуги через діяльність (дію);
- 2) визначення послуги як результату діяльності;
- 3) як компромісна між першими двома, - концепція, за якою сутність послуги виводиться через сукупність (нерозривну єдність) діяльності та її результату;
- 4) визначення сутності послуги як діяльності, що не має уречевленого результату;
- 5) визначення сутності послуг через співвідношення «робіт» та «послуг», яке в свою чергу проводиться через відсутність уречевленого результату як основну ознаку послуги;
- 6) аналіз сутності послуг як різновиду благ, через аналіз сутності блага;
- 7) визначення сутності послуги через категорію «функції»;
- 8) розкриття сутності послуги через поняття економічних відносин та/або правовідносин;
- 9) визначення сутності послуги через тлумачення її як зміни в стані інституціональної одиниці [7, с. 105].

В. А. Васильєва розглядає послугу як вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби внаслідок вчинення суб'єктом дій (здійснення діяльності), у корисних властивостях яких і полягає суб'єктивний інтерес особи [2, с. 95]. Н.В. Федорченко визначає послугу як діяльність, яка здійснюється для виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням майнового блага [15, с. 241].

На думку С. О. Ємельянчика послуга є дією (діяльністю), яка спрямована на задоволення потреб особи і не втілюється у певному майновому результаті, який є невіддільним від самої діяльності, якість якого не може гарантуватися, та який споживається безпосередньо у момент її здійснення [5, с. 108]. Подібну думку щодо визначення поняття послуги висловлює й А.А. Телестакова, визначаючи послугу як специфічний об'єкт цивільних прав, продукт корисної дії або діяльності, що не має майнового вираження, результат якої (послуги) не має юридичного значення і не може бути гарантованим [12, с. 5-6].

Д.І. Степанов послугу розуміє як різновид об'єктів цивільних правовідносин, який виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді низки доцільних дій виконавця або у діяльності, яка є об'єктом зобов'язання, що має нематеріальний ефект, несталий речовий результат або уречевлений результат, пов'язаний з іншими договірними відносинами і характеризується ознаками здійсненності, невіддільності від джерела, миттєвої споживаності, неформалізованості її якості [9, с.217].

Характеризуючи запропоноване Д.І. Степановим визначення поняття послуг, Д.Г. Степанович зазначає, що «дане поняття послуг досить об'ємне за змістом, але воно не дозволяє з достатнім ступенем визначеності відмежувати послуги від інших цивільно-правових явищ, зокрема робіт. Пропонований критерій розмежування робіт і послуг – проведення необоротної специфікації матеріалів (нематеріальної речі) суперечить загальноприйнятому в доктрині і закріпленому в законодавстві розумінню роботи як діяльності по виготовленню або переробці (обробці) речі. Наявність необоротної

специфікації передбачається тільки при виготовленні речі, а при переробці і тим більше обробці речі цього не вимагається» [10, с. 561].

В.В. Резнікова визначає послугу як певну діяльність, яка не пов'язана зі створенням речі (її відновленням, ремонтом тощо), однак сама по собі породжує відповідне благо, що має споживчу вартість, та в силу своїх корисних властивостей здатна задовольняти певні потреби [6, с. 235]. Подібне визначення послуги запропоноване Д.Г. Степановичем, який також визначає послугу як певну діяльність, що не пов'язується зі створенням речі (наприклад, її відновлення, ремонт), однак яка сама по собі породжує відповідне благо, що має споживчу вартість і внаслідок цього стає об'єктом цивільних правовідносин [11, с. 9].

Наукові дефініції поняття послуги різняться між собою. Виходячи зі змісту ст. 177 ЦК України можна зробити висновок, що послуга є благом, а саме благом нематеріальним. Крім того, послуга є специфічною дією, яка не зводиться до певної «сукупності рухів, спрямованих на один об'єкт». Серед специфічних рис такої дії потрібно виділити: по-перше, наявність певної мети та, по-друге, ефект, який можливо отримати від такої послуги, що, в свою чергу, обумовлює завжди її конкретний характер. Таким чином, сутність послуги полягає саме у здійсненні вольових дій суб'єкта, в активній формі [4, с. 286]. Крім того поняття послуги не зводиться тільки до дій, дії є лише способом здійснення послуги, яким повинні бути притаманні наступні ознаки: 1) корисний ефект, який можливо отримати в результаті; 2) мета здійснення такого «способу виконання зобов'язання»; 3) спрямованість на задоволення нематеріальних потреб; 4) завжди здійснюється у формі конкретних дій [8, с. 70]. С.С. Святошнюк пропонує доповнити ст. 901 ЦК України наступним визначенням: «Під послугами слід розуміти такі об'єкти цивільних правовідносин, які здійснюються за допомогою конкретних дій, виконання яких мають перед собою певну мету та націлені на задоволення певних нематеріальних потреб» [8, с. 68].

Н.В. Алаб'єва розглядає послугу як задоволення будь-яких потреб учасника цивільно-правових відносин. Авторкою зроблено висновок, що послуга споживається у процесі надання, не пов'язана із створенням речі або об'єкта інтелектуальної діяльності, не заборонена чинним законодавством. Ознаками послуги є: а) наявність результату діяльності, її невід'ємність від діяльності послугонадавача, ексклюзивність, невичерпність; б) наявність дії, яка повинна призводити до результату діяльності; в) гарантованість досягнення результату; г) одночасність надання і споживання послуги; д) наявність суб'єкта та об'єкта цивільно-правових відносин [1, с. 9-10].

Д.І. Степанов виділяє такі ознаки послуги: сукупність дій, що послідовно змінюють, доповнюють одна одну, складає поведінкову характеристику послуги; послуга не має уречевленого результату, як операція володіє властивістю невідчутності; складність відособлення і невіддільність від джерела; послуга, що надається конкретною людиною або товариством, індивідуалізується, стає певною мірою унікальною, ексклюзивною, хоч і продовжує належати до конкретного виду діяльності [9, с. 16-17].

А.А. Телестаковою визначено наступні ознаки послуги: корисний ефект послуги, що задовольняє потребу замовника і споживається в процесі надання; відсутність гарантованого позитивного результату; споживність послуги в процесі її надання; послуга надається у відповідності до завдання замовника; фидуціарність, які повинні бути враховані при формуванні системи договорів про надання послуг [12, с. 6].

В.В. Резнікова характерними ознаками послуг вважає: 1) корисний

ефект; 2) невіддільність від джерела (синхронність надання та отримання послуги); 3) непомітність, невідчутність; 4) нематеріальність; 5) якість, диференційованість якості послуги (залежить від кваліфікації, професійних якостей безпосереднього виконавця, послуго надавача); 6) ексклюзивність; 7) неможливість зберігання; 8) невичерпність [6, с. 240].

А.Г. Донець, досліджуючи послугу як об'єкт цивільних прав, виділяє наступні її ознаки: 1) її нематеріальний характер; 2) спрямованість послуги на досягнення певного корисного і правомірного ефекту; 3) невіддільність послуги від джерела її надання (тісно пов'язана з особою виконавця та процесом її надання); 4) моментальну споживність послуг; 5) нестійкість якості послуги; 6) наявність певної мети послуги; 7) послуга завжди має конкретний характер і надається у формі активної, вольової дії [4, с. 290].

Спільним у всіх визначеннях сутності категорії «послуга» є те, що це активна дія, яка не має матеріального результату, але має корисний ефект. Корисний ефект послуги полягає в тому, що вона здатна задовольнити вимоги замовника та споживається у процесі надання. Послуга повинна спричиняти настання такого корисного ефекту, який в існуючих межах ефективності послуги досяжний в звичайних умовах, тобто коли фактично досягнутий корисний ефект послуги доступний передбаченню в наперед відомому ряду інших можливих ефектів. ... Ступінь корисності досягнутого ефекту залежить не від довершених дій, якщо дотримана технологія їх здійснення, а від доступності отримання більш вираженого або іншого ефекту за допомогою цих дій. Не можна одержати ефект, який недосяжний при здійсненні конкретних дій [10, с. 559-560].

Висновки. Отже, послугу слід визначати як діяльність (дію), яка здійснюється одним учасником договірних відносин на замовлення іншого, спрямована на одержання корисного результату, як правило, не пов'язаного зі створенням матеріального блага.

Основними ознаками послуги є:

- 1) послуга завжди виражається через активну діяльність учасників правовідносин;
- 2) корисність – послуга, яка надається послугодавцем спроможна задовольнити потреби замовника;
- 3) відсутність матеріального характеру – діяльність послугодавця не має уречевленого характеру;
- 4) синхронність надання та отримання послуг – послуги споживаються в процесі їхнього надання;
- 5) якість – послуга повинна відповідати вимогам, визначеним у договорі або нормативному акті.

Список використаних джерел

1. Алаб'єва Н.В. Договір про надання послуг у мережі Інтернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2010. 19 с.
2. Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.
3. Голубєва Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 642 с.
4. Донець А.Г. Правові ознаки послуги як об'єкта цивільних прав. Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.,

- присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 27 лют. 2015 р. Харків, 2015. С. 285–290.
5. Ємельянчик С. Послуга в цивільному праві. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 3. С.105-108.
 6. Резнікова В.В. Послуга як правова категорія та ознака посередницьких договорів. Університетські наукові записки. 2007. № 4 (24). С. 234-240.
 7. Резнікова В.В. Послуга та суміжні правові категорії. Університетські наукові записки. 2009. № 2 (30). С. 105-115.
 8. Святошнюк С.С. Послуги як об'єкти цивільних прав. Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Правознавство. 2016. Т. 21. Вип. 2 (29). С. 66-71.
 9. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав: монография. Москва: Статут. 2005. 349 с.
 10. Степанович Д.Г. Послуга як об'єкт цивільних прав. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 558-564.
 11. Степанович Д.Г. Договір обслуговування авіаційної техніки в Державній прикордонній службі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2013. 22 с.
 12. Телестакова А.А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. 25 с.
 13. Турченко О.Г., Сурма А.С. Договори про надання послуг у цивільному праві зарубіжних країн. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 108-111.
 14. Утехін І.Б. Якість послуг за договором у цивільному праві. Університетські наукові записки. 2010. № 4 (36). С. 57-62.
 15. Федорченко Н.В. Загальні проблеми зобов'язань по наданню послуг. Держава і право. 2002. Вип. 17. С. 237-242.
 16. Цивільне право України. Навч. посібник / За ред. О.Є. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. Київ: Істина, 2009. 280 с.